

İSTANBUL FATİH KÜLLİYESİ BİNALARINDA YAPISAL SORUNLAR VE NEDENLERİ

Tuncer ÇELİK ve Sercan ÖZGENCİL YILDIRIM
Beykent Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi,
İnşaat Mühendisliği ve Mimarlık Bölümü
Ayazağa Maslak Yerleşkesi, 34396 Maslak-İstanbul, Türkiye
syildirim@beykent.edu.tr

ÖZET

İstanbul Tarihi Yarımada dördüncü tepe üzerinde yer alan, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Fatih külliyesi binaları, İstanbul'daki diğer binalar gibi tarih boyunca depremlerden etkilenmiştir. Bu topraklarda yüzyıllar boyunca oluşan yapı geleneğinde deprem etkilerinin karşılanmasına yönelik detayların geliştirildiğini bilmekteyiz. Buna karşın, Fatih Külliyesi binalarında zaman içinde ağır hasarlar meydana gelmiştir. Bu hasarların yalnızca depreme bağlı olduğu görüşü yaygın bir görüştür. Ancak hasarlara neden olan etkenler incelendiğinde deprem yanında birçok etkenin külliye binalarında ağır hasarlara neden olduğu görülmektedir. Bu etkenlerin başında planlama kararlarına bağlı olan çevresel değişimler gelmektedir. Fatih Külliyesi binalarına ve çevresine müdahale kararlarının binalar üzerindeki etkileri araştırılırken alanın tarihsel topoğrafik özelliklerinin belirlendiği erken dönemlere kadar uzanmak gerekmektedir. Depreme karşı bir yapı geleneği olan bu coğrafyada, tarihi yapılara müdahale kararlarının doğurduğu sonuçları Fatih Külliyesi özelinde tartışmak, bu zararları deprem etkileri ile karşılaştırmak gerçekle yüzleşmek açısından önemli görülmektedir. Bu bağlamda yazılı ve görsel kaynaklar üzerine temellendirilerek belirlenebilen tarihsel topoğrafyanın temel özelliklerinin ve zaman içindeki değişiminin incelenmesinin günümüzde karşılaştığımız problemlerin daha iyi anlaşılması bakımından kaçınılmaz olduğu açıktır. Bu nedenle makalede, araştırma alanı olarak ele alınan Fatih Külliyesi binalarının bulunduğu alanın tarihsel topoğrafik yapısı ve bu yapıdaki değişim nedenleri ve binalara olan etkilerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Fatih Külliyesi Binaları, Deprem*

The structural problems in the Fatih Kulliye (Building Complex) and their causes

SUMMARY

Constructed under the patronage of Fatih the Conqueror, on the fourth hill in the Historical Peninsula, the buildings that compose the Fatih Kulliye like any other monument in Istanbul have suffered from the ravage of earthquakes throughout history. The building tradition that developed in these lands provides for some solutions addressing the impact of earthquakes. All the same, with the passage of time and due to a number of factors, the condition of the “Fatih Kulliye” did deteriorate to a significant extent. An examination of the damages sustained suggests that the deterioration mainly results from the intervention decisions taken in the last century rather than the earthquakes themselves. In scrutinizing the effects of decisions and actions taken in connection with the Fatih Building Complex and its surroundings, one needs to go back to the early times when the topographical features of the site emerged. The article aims at discussing the intervention decisions taken in our society, which has a strong building tradition and their consequences in the context of the Fatih Kulliye and comparing the effects of such decisions with those of earthquakes. An analysis of the basic features of and changes in the historical topography, based on written and visual sources, will no doubt help us have a better understanding of the problems that we are faced with today.

Key words: *Fatih Building Complex, Earthquake*

GİRİŞ

İstanbul'da, 1459 yılına kadar, şehrin surlarının restorasyonu, Yedikule üzerinde bir kule inşası ve bugünkü İstanbul Üniversitesi sahasında, Topkapı Sarayı'nın yapımından sonra Eski Saray olarak anılan bir sarayın yapılışı dışında çok büyük çaplı imar faaliyeti görülmemektedir. Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra, kendi adına bir cami ve külliye binaları inşa etmek istediğinde dördüncü tepe üzerindeki harabe halinde olan Havariyun kilisesinin yerini seçtiği bilinmektedir. Havariyun Kilisesi'nin planı ve Fatih Cami'nin kilise temelleri üzerinde inşa edilip edilmediği ise tartışmalıdır. Ayrıca ilk inşa edilen cami depremde büyük ölçüde yıkılmış ve daha sonra yeniden inşa edilmiştir. Bu yeniden inşa sırasında ilk yapının hangi yönde büyütüldüğü konusunda farklı fikirler vardır. Ayrıca, Karadeniz Medreseleri yönünde yer alan ve bizans dönemine tarihlenebilen sarnıcın varlığı tarihsel topoğrafyada alanın sınırlarının külliye yapılarıyla sınırlı kalmadığını, arkeolojik sit alanının çok daha geniş alana, özellikle doğu yönüne doğru yayıldığını göstermektedir.

Külliye binaları, dördüncü tepenin en yüksek noktasına geometrik düzende, merkezde cami olmak üzere simetrik düzende yerleştirilmiştir. Fatih cami iki yanında medreseler, bunların önünde bir tarafta tabhane öteki tarafta darüşşifa, daha ileride bir çarşı ile bir de hamam yer alır. Külliye sekiz medrese, sekiz tetümme medresesi ayrıca darüşşifa, darüzziyafe (tabhane), imaret, kütüphane, kervansaray, hamam ile geniş bir alanı kaplamaktadır. Dik açılı geometrik yerleşim düzeni Osmanlı külliyelerinin genel planlama karakteridir. Coğrafyanın zorladığı durumlarda teraslar yapılarak dik açılı geometrik düzenin büyük ölçüde korunduğu gözlenir. Fatih külliyesinde çevre ilişkilerini belirleyen bu yerleşim düzeninde yapılan değişiklikler aşağıda tartışılan yapısal sorunların başlıca nedenini oluşturur.

Külliyе'nin vaziyet planında da görüleceği üzere alana dördü sağlı sollu Semaniye Medreseleri arasında ve dördü de camiin kible ve batı cihetlerinde olmak üzere toplam sekiz kapı açılır. Kible yönünde, imaret önünden geçen yol üzerinde olan kapı tek özgün olandır. Bu taç kapı çorba ya da aş kapısı adını almıştır. Bu kapının kuzeyinde Darüşşifa'nın önünde bulunan kapı ise Türbe Kapı adını alır. Avlu güney duvarı üzerinde bu kapıların hizasında olup mektebin üzerinde olan Boyacı Kapısı, kütüphane'nin altında olan Çörekçiler Kapısı olarak bilinir.

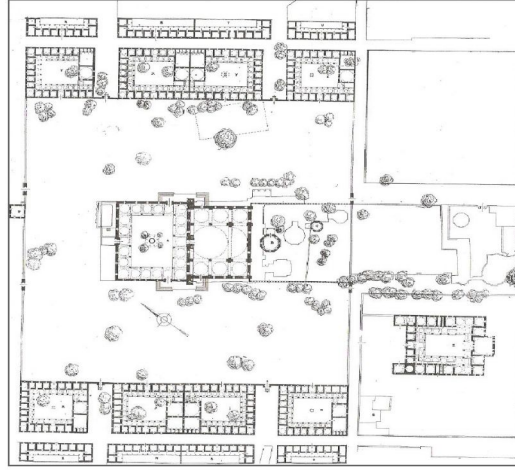
FATİH KÜLLİYESİ BİNALARI

Bugünkü Fatih Cami'nin şadırvan avlusuna açılan cümle kapısının iki yanında ve üstünde bulunan arapça kitabeden anlaşıldığı üzere külliye binalarının inşaatına 1462 tarihinde başlanmış olup inşaat sekiz yıl sürmüş, 1470 tarihinde tamamlanmıştır. Mimarı Sinan-ı Atik (Mimar Eski Sinan/ Azadlı Sinan) olan külliyenin ilk inşa edildiği dönemde cami ve şadırvanlı avlu etrafında sekiz medrese-Sahn-ı Seman medreseleri-, bir tabhane, imaret, darü's-şifa, sekiz tetimme medresesi bulunur. (Bakınız; Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Ali Sati Efendi, Süleyman Besim Efendi, Hadikatü'l-Cevami: İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari Yapılar, 2001:48,49)

Fatih medreseleri, Semaniye (Sahn; Sahn-ı Seman) ve Tetimme (Musıla-i Sahn) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Fatih caminin iki tarafında dörderden sekiz adet olmak üzere inşa edilmiş "Medrese-i Aliye" olarak adlandırılan yapılardır. "Sahn" tanımını nereden geldiği tartışmalıdır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi külliyenin konumu göz önüne alındığında bu tanımın kentin ortası anlamında kullanıldığı söylenebilir. Marmara Denizi tarafında bulunanlara Akdeniz, Haliç tarafında bulunanlara Karadeniz medreseleri adı verilmiştir. Her medrese bir avlu etrafına dizilmiş 19 oda ve bu odalara nispetle daha büyük ve daha yüksek bir dersane bulunur. Kargir binaların kurşun örtülü kubbeli olan odalarının her birinin bir penceresi bir ocağı kandil koyma yeri vardır. Her iki yönde iki dört adet avlulu medrese binasının başlardakiler bağımsız ortadakiler bitişik nizamdadır. Kible yönünden başlayarak Başkurşunlu, Çifte Başkurşunlu, Çifte Ayakkurşunlu olarak isimlendirilmiştir. Sahn

medreselerinin önünde bir sokakla ayrılan daha aşağıdaki kotta yer alan medreseler Tetimme medreseleri olarak adlandırılır. Tetimme medreselerinde baş tarafta olanları 10 ortada bulunanlar ise 9 odalıdır. Odalarda iki pencere, iki dolap ve bir ocak bulunur. Medrese odalarının üç taraftan çevirdiği avluyu dördüncü kenarda üzerleri kiremitle örtülü avlu duvarı sınırlamaktadır.

Günümüzde varolan külliye planında bulunmayan kütüphane H.1155 de 1. Mahmut tarafından, Tabhane ve Darüşifa arasında inşa edilmiş türbe, sebil, mektep ve medrese ise Nakşidil Sultan tarafından yaptırılmıştır.

■ Fatih Külliyesi planı

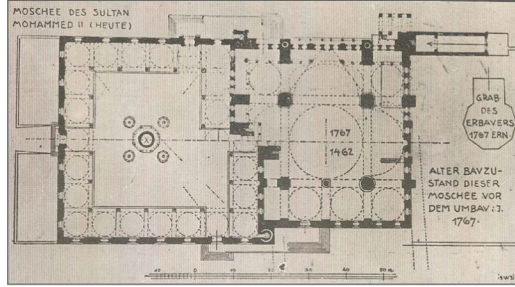
FATİH KÜLLİYESİ'NİN BULUNDUĞU ALANIN TARİHSEL TOPOĞRAFYASI

Hadikatü'l-Cevami Fatih Külliyesi'nin bulunduğu alanda harap bir kilise binası olduğunu belirtmekte ancak kilisenin tam üzerinde caminin bulunduğu ilişkin bir bilgi yer almamaktadır (Bakınız; Hadikatü'l-Cevami' İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari Yapılar, Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Ali Sati Efendi, Süleyman Besim Efendi, 2001:48). Müller-Wiener, 1912 yılında yapılan kanalizasyon çalışmalarında, 1949 yılında caminin yanındaki Bizans

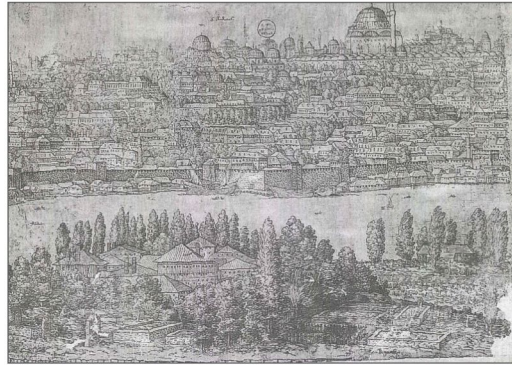
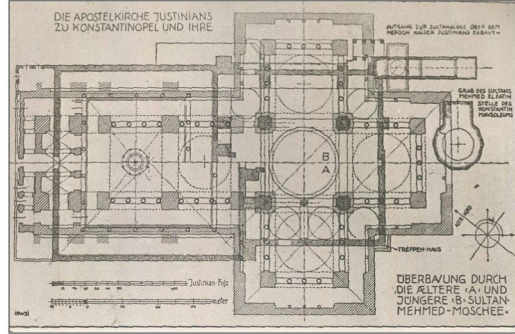
duvar kalıntılarının, yapı parçalarının ve 1953 yılında iç avluda VI.yy ait mimari parçaların gün ışığına çıkarıldığını söylemektedir. (Müller-Wiener, 2007:409) Havariyun Kilise planı, yaygın görüşe göre, daha sonra inşa edilen Venedik San Marko Kilisesi planı ile aynıdır. Bir başka ifadeyle Venedik San Marko Kilisesi Havariyun planına göre inşa edilmiştir. M.Wulzinger, St. Jean Evangelist Kilisesi planından yola çıkarak, kilise planını orta nef ve transeptten oluşan latin haçı biçiminde olduğunu, ilk Fatih Cami'nin bu kilisenin orta nef ve transeptinin kesişme noktasında yer alan kubbe üzerine oturduğunu iddia etmektedir. Bu durumda kilise devasa boyutlarda, Fatih Cami'nin en az üç katı olmalıdır. Yazılı kaynaklarda böyle devasa bir kilise kalıntısından söz edilmemektedir. Havariyun Kilisesi'nin önem itibarıyla Ayasofya'dan sonra ikinci geldiği bilinmekle birlikte dördüncü yüzyıla tarihlenen dönemde yapılan kiliseler göz önüne alındığında yapının bazilika plan tipinde ahşap çatılı olduğu düşüncesi önem kazanır. Ayrıca Justinyanus devrinde yeniden inşa edilen kilisenin kubbe çapının 31.5 metre olduğunu söyleyen Kunter ve Ülgen, İlk Fatih Cami'nin kubbe çapının 25.90-25.94 olarak belirlemektedirler. Kunter ve Ülgen, İstanbul'da diğer camilerde olduğu gibi kible yönünden sapmanın bu caminin kilise üzerine inşa edildiği yargısını oluşturmada yeterli olmadığını ve Osmanlı kaynaklarında bu camiye ait bilgilerde kilise üzerine inşa edildiğine dair hiçbir ifadenin yer almadığına dikkat çekmektedirler. Kunter ve Ülgen, 1939 yılında alanda yaptıkları bir tespiti dayanarak Havariyun Kilisesi'nin daha doğuda, Darüşşifa yakınlarında olduğunu saptamaktadırlar. Karadeniz Baş ve Orta Kurşunlu Medreseleri arasından toprak altına girildiğinde bu alanda büyük bir sarnıç olduğunu keşfeden yazarlar sarnıç tonozlarının her dört köşesinde su künklerinin varlığı üzerinden hareketle sarnıçın üzerinde mermer bir avlunun varlığına işaret etmekte ve bu avlunun Havariyun Kilisesi atriumu olma olasılığının yüksek olduğunu ortaya koymaktadırlar. Yazarların ortaya koyduğu arkeolojik bulguya bağlı sonuçlar kent topoğrafyası ile birlikte düşünüldüğünde bu görüş daha da güçlenmektedir. Aynı zamanda alandaki bu nokta Haliç yönünden bakışta kilisenin kolaylıkla algılanabilmesine olanak sağlamaktadır. Kentin kuruluşundan itibaren denizden yaklaşımda anıt yapıların algısının önemli olduğu bilinen

bir gerçekliktir. İlk Fatih Cami büyük bir külliye olarak inşa edildiği zaman, harita bilgisinden yola çıkıldığında, dördüncü tepenin düzlük oluşturan alanına doğru genişlediği düşünülebilir. İstanbul coğrafyası ele alındığında bu nadir düz alanlardan eğimli bölgelere iniş teraslar oluşturarak gerçekleşmiştir. İstanbul'un tarihsel topoğrafyasının özelliği olan bu durumun külliye yapılarının yerleşiminde de aynen korunduğu görülür. Kentin görsel betimlemelerinde, Lorich'in ilk Fatih Cami silüetini gösterdiği gravüründe, bu özellik dikkatlice betimlenmiştir. İlk cami merkezi kubbe ve mihrap yönünde yarım kubbe ile günümüzde de ayakta olan Atik Ali Paşa Camisine çok benzemekteydi.

■ Eski Fatih Cami'nin kilise kalıntılarının üzerine inşa edildiğini savunan M. Wulzinger'e ait çizimler. (Kunter-Ülgen, 1939)

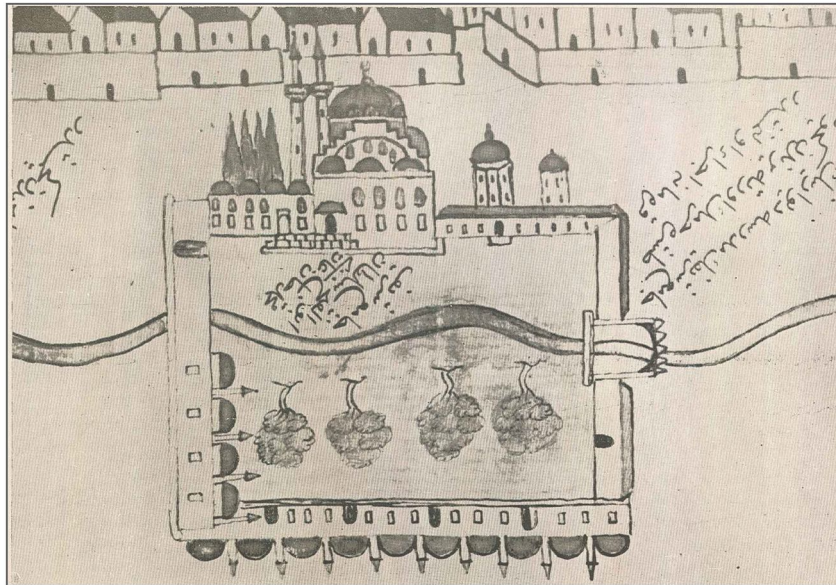
■ Lorich'in gravürlerinde betimlenen ancak günümüzde ayakta olmayan eski Fatih Cami. Gravürlerden izlendiği üzere ilk yapılan minareler oldukça kısa, birer şerefeli ve külahlıdır. Minarelerin bu boyut ve düzenleri Selçuklulardan beri devam etmekte, İznik ve Bursa'daki eserlerde, İstanbul'da ise Firuz Ağa Cami'nde görülmektedir. (S. Özgencil-Yıldırım'ın arşivinden)

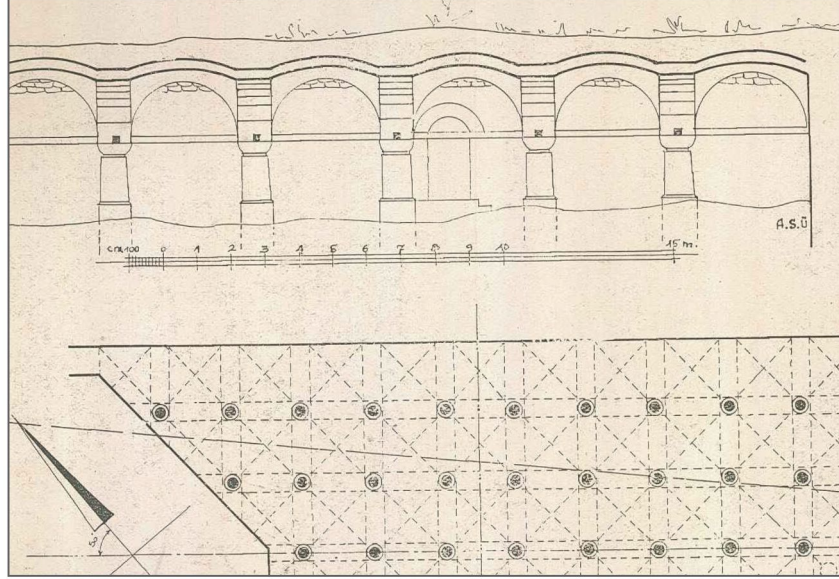
XVIII. yüzyılda çizilen tarihi su yolu haritaları incelendiğinde, Fatih Külliyesi'nin bu yol üzerinde yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber yukarıda da belirtildiği gibi 1950 yılında H.Baki Kunter ve A.Saim Ülgen tarafından Karadeniz Medreseleri'nin yer aldığı terasın altında yeraltı sularını toplayan bir Bizans Sarnıcı tespit edilmiş ve yapının çizimleri 1939 tarihinde yayınlanmıştır. Karadeniz Orta Kurşunlu Baş Kurşunlu medreseleri arasındaki kapıya yakın bir yerde mevcut olan çukuru açarak o güne kadar içine giremediğimiz bu bodrumun bir sarnıç olduğunu gördük....Bizans su depolarının büyüklüğü arasında sayılabilecek eb'addadır. Bu bodrumun içinde hali hazırda 43 direk mevcuttur. Bodrumun üstü mütekati' basık tonozlarla örtülmüş ve yarım dairevi kemerlerle kalın direklere oturtulmuştur. Gerek direkler, gerek direk başlıkları kalın ve tezyinatsız gri renkte trhit cinsi bir taştan yapılmıştır....Kemer ve tonozlar tuğla ile inşa edilmiştir.... tonozların her dört köşesindebiri su kanalı vardır. Bu kanallar iki kavisli tuğlanın ortasında vücut bulan boşluktan istifade ile temin edilmiş veya ufak künkler konmuştur. Bu kanallardan sarnıca suların aktığı anlaşılmaktadır. Bu vaziyete göre, sarnıcın üst kısmının düz döşemeli açık bir saha ile kaplanmış olması icap eder. Bu saha ise Bizans mimarisinde kilise atriyumlarından başka bir yer olamaz.Havariyun Kilisesi'ne ait olduğu tahmin edilebilir.” (Kunter-Ülgen, 1939: 16)

İstanbul'da külliyenin bulunduğu alanda yeraltı sularını toplayan bir sarnıcın varlığının belgelenmiş olması, binaların yer aldığı zeminin yapısını ve zemin suyu için tarihte alınan önlemleri gösterir. Sarnıçlarda toplanan su hem zeminin kuru kalmasına neden olmakta hem de kentin su ihtiyacını karşılamaktadır. Tarihsel topoğrafyanın bu özelliği Roma Dönemi'ne tarihlenmekte ancak Osmanlı Döneminde'de korunduğu ve yeni yapılarda aynı sistemin sürdürüldüğü bilinmektedir. Kayalar üzerine kurulmuş kentin antik çağlardan beri su ihtiyacının karşılanması için en temel sorunlardan biri olduğunu söyleyen Müller-Wiener Trakya'dan gelen suyun beşinci yüzyıldan itibaren açık ve kapalı sarnıçlara bağlandığını belirtmektedir;”Kamu ve özel yapılar altında yer alan sarnıçlar hem su temin eder hem de engebeli arazinin bir ölçüde düzenlenmesini ve terasların oluşmasını sağlar. Ayrıca

bunların üzerindeki yapılar depremlerden korunur. Çünkü bu homejen kubbeli platformların altında duran pek çok serbest sütun, hem deprem darbelerini karşılar, hem de denge sağlar” (Müller-Wiener, 2007: 271) Yazara göre, bu şebeke birkaç defa kullanılmaz hale getirilmiştir. Onüçüncü yüzyılda harap olan bu şebeke Osmanlı döneminde yine kullanılır hale getirilmiştir. Tuhfet Ül-Mi’marin’de Mimar Sinan Şehzade Cami inşaatında zemin suyunun kontrolü için gösterdiği hassasiyeti belirtir.” Bölüğümüzde bulunan su yolcular, yer altından gelen suyollarını sürekli kontrol etmişler, tıkanan bozulan yerlerin onarımını yapmışlardır. Yanlız bu işle dörtyüz kişinin görevlendirilmiş olması, diğer işler hakkında bir fikir verebilir” (Sönmez, 1988: 95) Günümüzde de tespit edilebildiği gibi halen ayakta olan birçok anıtsal yapı altında sarnıç bulunmaktadır. Külliye alanı içinde bulunan su kuyularının ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Semaniye Medreselerinden Akdeniz tarafında bulunan Çiftebaş ve Ayakkurşunlu medreseleri yanında dört su kuyusunun olduğu bilinmektedir. 1795 tarihli bir vesikadan öğrenildiğine göre bu kuyuların yanına taş musluk ve tekneler koydurulmuştur.

■ 18 yüzyılda çizilen su yolu haritası

■ H.Baki Kunter ve A.Saim Ülgen'in tespit ettikleri sarnıç plan ve kesiti.
(Kunter-Ülgen, 1939)

Prokopios, İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar 1. kitap 14. bölümde inşa edilen Havarilere adanmış bir tapınağın inşa edildiğini anlatır; " 14. Bizans'ta bütün havarilere adanmış olan eski bir tapınak vardı, uzun bir zaman geçtiği için yapı parçalanmış ve yıkılacak hale gelmişti. İmparator Iustinianus bu yapıyı sadece onarmak değil temelinde yıktırıp daha büyük ve güzel bir şekilde yeniden yaptırmak istedi. Düşüncesini şöyle gerçekleştirdi: haç biçiminde olduğu gibi birbirini kesen iki doğru çizildi; bunlardan biri batıdan doğuya, diğeri kuzeyden güneye doğru yönlendirildi. Bu hatlar dışta duvarlarla, içte de altta ve üstte yer alan sütun sıralarıyla belirlendi. İki doğru hattın kesiştiği noktaya tapınağın en kutsal yeri (hierateion-sanctuarium) saklandı; bu yere haklı olarak bu ad verilmiştir,...Tapınağın en kutsal yerine ait olan bölümde çatı (orophe-tectum), en azından tapınağın merkezinde, Ayasofya'nın planından farklı olmayan bir planda yapılmıştır ancak daha küçüktür. Dört kemer, aynı şekilde yükselir ve birbirleriyle bağlanır, bunların üstünde yuvarlak (kykloteres-rotundus) ve pencereless bir yapı ögesi vardır; bunun tepesine doğru bükülen küresel bir kubbe (sphairoei-des-testudo sphaerica), yapı yere sağlamca oturmuş olmasına karşın, havada asılıymış gibi ve

sağlam olmayan bir duvar yapısına dayalıymış gibi gözükür.” (Prokopios, 1994: 29)

Prokopios, İstanbul’da Iustinianus Döneminde Yapılar 1. kitap 15. bölümde inşa edilen tapınağın bulunduğu yerin İmparator Constantius tarafından kutsal yer olarak belirlendiğini ve kendisinin olduğu gibi gelecekte de sadece imparatorların değil eşlerinin de burada gömülmesini ön gördüğünü anlatır; “ 15. İmparator Iustinianus bu tapınağı yeniden yaptırırken işçiler zemini düzleştirmek için kazdıklarında üç tahta tabut gördüler ve tabutların üzerindeki yazılardan bunların içinde Havarî Andreas, Lukas ve Timotheos’un bedenlerinin bulunduğu anlaşıldı... Yerin unutulmaması ve ziyaretçisiz kalmaması için de tapınak Havarilerin bedenlerine ithaf edildi.” (Prokopios, 1994: 30)

Wolfgang Müller-Wiener, İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası başlıklı kitabında ve kitapta yer alan ayrıntılı haritalarda bahsi geçen sarnıçtan söz edilmemektedir. Ancak bu kitapta yer alan haritalarda gösterilen Valens Kemerî hattı göz önüne alındığında sözü edilen sarnıçın bu hattın devamında Fatih Cami ve Baş Kurşunlu Medresesi arasında yer aldığı düşünülebilir (Bakınız: Valens Sükemerini gösterir harita, Müller-Wiener, W. 2007: 275) Bu sarnıçın üstünün mermerlerle kaplı olduğunun tespiti burada bir prestijli avlu olduğunu işaret eder. Bu durumda avlunun yeri Fatih Cami kütesinin kuzey-doğusunu işaret etmektedir. Alanda yaptıkları tespitten yola çıkan Kunter ve Ülgen Havariler Kilisesi’nin daha kuzey-doğuda inşa edilmiş olduğunu ve sözü edilen avlunun bu kiliseye giriş avlusu olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedirler. Wolfgang Müller-Wiener’den alınan harita bilgisi bu tespiti güçlendirmektedir. Wolfgang Müller-Wiener İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası başlıklı kitabının camiler bölümünde Fatih cami alanında 1. Iustinianos tarafından beş kubbeli, haç biçiminde, önünde narteksi ve atriumu olan (yukarıda sözü edilen kiliseyi anlatıyor) yapının 550 yılında törenle açıldığını, Galerilerle çevrelenmiş kilisenin kuzeyinde haç planlı ikinci bir mezar yapısının yer aldığını ve bu yapıyı Iustinianos’un kendisi için yaptırdığını belirtmektedir. (Bakınız; Müller-Wiener, W. 2007: 405) Bu metinden yola

çıkıldığında altında sarnıç olan avlunun bu yapıya ait olduğu düşünülebilir. Ancak bir mezar yapısında mezar odalarının yer altında olduğu düşünüldüğünde ya sarnıcın buradaki varlığı şüphe götürür ya da Fatih Cami'nin bu mezar yapısının üstündedir. Bu durumda Havariler Kilisesi şimdiki Fatih caminin daha güneyinde olmalıdır. İki kaynak birbirini destekler nitelikte değildir.

1544-1547 tarihleri arasında İstanbul'da tespitler yapan zoolog-filolog-arkeolog Gyllius'a göre Iustinianus tarafından inşa edilen kiliseden hiçbir iz kalmamıştır; " Sadece bazı sarnıçların tabanları görülebilir...Bu sarnıcın yukarıdaki düzlükte Mehmet Camisi ve Kervansarayı yer alır. Cami kenti alan Mehmet tarafından sadece Hıristiyanlık için kutsal olan başka kiliselerin yıkıntıları değil, yakındaki Havariler kilisesinin yıkıntıları da kullanılarak, Ayasofya'ya benzeyecek şekilde dörtgen taşlardan yaptırıldı...." (Gyllius, 1997:172) Gyllius'un bu metninden cami ile kilisenin farklı noktalarda olduğu ve kilisenin caminin kuzeyinde yer aldığı sonucuna varılmaktadır. Kuntel ve Ülgen'in alanda yaptıkları tespiti dayanarak vardıkları görüş Gyllius'u doğrular niteliktedir. Bu tartışmalara dayanarak alanda toprak üstünde yer alan yapılar kadar toprak altında kalmış yapıların da kentin tarihsel katmanlarını açığa çıkarma potansiyeline sahip oldukları söylenebilir. Bu nedenle alanın sınırlarının mümkün olduğunca geniş tutularak korunması gerekmektedir. Ancak tarihsel süreklilikte tam tersi gerçekleşmiş, özellikle 20.yy ikinci yarısından itibaren alana yapılan her müdahale tarihsel izlerin büyük ölçüde yok olmasına neden olmuştur.

1766 DEPREMİ SONRASI ORTAYA ÇIKAN YAPISAL SORUNLAR ve MÜDAHALELER

Hadikatü'l-Cevami, "Der Beyan-ı Cami-i Fatih Sultan Mehmed Han-ı Sani" başlığında, 11 Mayıs 1766 depreminde caminin büyük kubbesi tamamen harap olduğunu, duvarların ise ciddi hasar gördüğünü öğreniyoruz. Yine aynı kaynakta caminin kalan bakiyesi üzerine Sultan III. Mustafa tarafından tekrar yaptırıldığı ve caminin 1771 tarihinde ibadete açıldığı belirtilmektedir. (Bakınız Hadikatü'l-Cevami' İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari Yapılar, Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Ali Sati

Efendi, Süleyman Besim Efendi, 2001:49-50) Belirtildiği gibi günümüzde ayakta olan cami, ilk inşa edilen camiın üzerine yapılmıştır. 1766 depreminden sonraki yeniden inşa faaliyeti esnasında eski caminin büyütülüp büyütülmediği ise ayrı bir tartışma konusudur. Bu yeniden inşa sırasında ilk yapının hangi yönde büyütüldüğü konusunda da farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre cami ikinci kez yapıldığında duvarlar eski camiın temelleri üzerine yerleştirilmiştir dolayısıyla büyüme söz konusu değildir. Diğer görüşe göre eski Fatih Cami bugünkünden daha küçüktü ve ikinci kez yapılışı sırasında büyütüldü. Ülgen ve Kunter'e göre camiın yan duvarları en az iki metre mihrap duvarında ise on metre genişletilmiştir. "Mustafa III. ün emriyle caminin yalnız harim kısmı tamamen yıkılıp mihrap tarafına doğru ileri götürülmüş ve Sultan Ahmet Cami planı tatbik edilerek inşaata yeniden başlanmıştır" (Kunter, Ülgen, 1939: 5) Mihrap duvarı kible yönünde ileri alınırken Fatih ve Gülbahar Hatun türbeleri onar metre ileri, bugünkü yerlerine taşınmıştır. Ancak camiın büyütüldüğü görüşünde olan R.Anhegger türbelerin eski yerlerinde olduğunu, 1949 yılında yapılan tamirat esnasında bugünkü türbenin eski türbe temeli üzerine inşa edilmiş olduğunun görüldüğünü belirtmektedir. (Akt.Unan, 56) Ayverdi ise camiın büyütüldüğü fikrine karşıdır. İlk cami kalıntılarını inceleyen, bugünkü cami ölçülerini tarihi kaynaklarda belirtilen ölçüler ile karşılaştıran Ayverdi somut verilerin yanında Osmanlı geleneğinin böyle bir büyümeye izin vermeyeceğini belirtmektedir. Ünver'e göre ise camii en az üç yüz yıl oturmuş bir temel üzerinde şimdiki şekliyle tekrar inşa etmek dururken, zahmete katlanıp binayı ön ve yan taraflardan zayıf düşürecek bir planın uygulanması manasız olmalıdır. (Akt.Unan, 2003:57) Mimar Tahir Ağa iki fil ayağına oturan kubbeyi yeniden inşaat esnasında dört fil ayağına oturtmuştur. "Ağaoğlu Mehmed eski caminin iki fil ayağına ve iki direğe oturan bir tam bir yarım ve sağlı sollu üç küçük kubbeden oluşan sade bir yapı olarak tasvir eder." (Akt.Unan, 2003:58) Eski Fatih Cami'nde mihrap yarım kubbesi bugünkünden çok daha alçak ve harici görünüşünde esas büyük kubbe ile bağlantılı değildi. Mevcut olan pilpayelere istinad eden sağır cephe duvarlarına ve kemere dayanıyordu. Kunter ve Ülgen, Atik Ali Paşa Camiın plan tipi ve kütleli açısından Eski

Fatih Camiine çok benzediğini ortaya koymaktadır. 1497 tarihinde inşa edilen cami, Eski Fatih Cami'ne gibi bir tam ve mihrap yönünde bir yarım kubbeden oluşmaktadır.(Atik Ali Paşa Cami Beyazıd II. Devrinden kalan kolon başlıkları Fatih Cami revaklı avlu kolon başlıkları ile benzerlik göstermektedir.) Wulzinger'in Eski Fatih Cami çizimlerinde cephelerde ufak kubbelerin alçak olarak gösteriminin hatalı olduğunu belirten Kunter-Ülgen eski camide ufak kubbe tanburlarının yüksek olduğunu ve Tabhane Medresesi dahilinde de mevcut oda kubbelerinin hiç değişmemiş şekillerinin bu kanaati desteklediğini söylemektedir. (Kunter ve Ülgen, 1939: 8) M.Wulzinger eski ve yeni Fatih Cami planlarını gösterir şemada yeni Fatih cami planında yalnızca iki kubbeli yan sahanının yarım kubbeye dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Bu plan şemasından hareketle eski ve yeni camiler arasında plan tipi değişiminin kütle sınırlarının değişimini gerekli kılmadığı sonucuna varılabilir. Kubbe tanburu üzerinde görülen istinad kemerleri ilk defa İstanbul Sultan Selim Cami'inde kullanılmış olup diğer camilere tamirat esnasında eklenmiştir. Bu kemerler Eski Fatih Cami'nde bulunmamaktadır.

Kunter ve Ülgen'e göre şadırvan avlusu eski camiden kalmadır. Cami yeniden inşa edildiğinde kolonlar ve kemerler ihya edilerek yenilenen camiye eklenmiştir. Bununla birlikte Wulzinger'in iddia ettiği gibi mihrap duvarı yerinde kalmak şartıyla caminin avlu yönünde büyütülmesine olanak yoktur. Bu görüşün son cemaat yerine açılan cümle kapısının bulunduğu duvarın tamamen yenilenmiş olmasından kaynaklandığını düşünen Kunter-Ülgen deprem sonrası çatlayan duvarların inşaatı sırasında bu duvarın aynı hat üzerinde yeniden inşa edildiğini belirtmektedir. Bununla beraber son cemaat kolonlu mahalline dayanmış olan minare kürsüsü ve kapı kemerleri XV. Yüzyıl özgün unsurlarını muhafaza etmektedir. Bu durum caminin bu yönde büyütülmediğini göstermektedir. Kunter ve Ülgen Eski Fatih Cami kolonlar üstü revaklı başlıklar Eski Fatih Cami bakiyelerinden olduğunu belirtmektedir (Kunter-Ülgen,1939). Eski Fatih Cami'nden kalma şadırvanlı avlunun üst örtüsü incelendiğinde yapının depreme karşı hangi önlemleri geliştirdiği belirlenebilir. Türklerin Memluklardan Osmanlıya depreme karşı geliştirdikleri çözümler, yapı geleneği

göstermektedir ki duvarlar ve kolonların üst yapı ile ayrılması sorunu önlenmiştir. Halep kentinde Memluklar tarafından inşa edilen Bimarhanede avlu revak kemerleri kolonlar üzerinde uzanan defne ağacından yapılmış ahşap kirişlere oturur. Deprem sırasında kemerler bu ahşap kirişler üzerinde hareket ettiğinden üst örtü yıkılmaz. Deprem bölgelerinde büyük külliyeler, kubbeli yapılar inşa etme zorunluluğunun yüzyıllar boyunca köklü bir yapı geleneğinin oluşmasını sağladığı açıktır.

■ XIV yy da Memluk valisi Argun Al Kamil tarafından inşa ettirilen, İslam dünyasının en önemli hastanesi, Halep kentindeki Bimaristan avlusunu çevreleyen revaklardan görünüşü; depremde kemerlerin ahşaplar üzerinden kayarak hareket edeceği böylece kolonların taşımaya devam edeceği, sistemin böylece kolayca ayakta kalacağı açıkça görülmektedir. (Yazarın arşivinden)

Medreseler 1509 depreminden sonra uğradıkları tahribat nedeniyle büyük ölçekte tamirat geçirirler. Depremde medreselerin kubbelerinin çoğu yıkılmıştır. Bu dönemdeki müdahalenin binaların geçirdiği ilk büyük tamirat olduğu belirtilmektedir. (Unan, 2003 : 64) İkinci büyük tamirat ise 1765 depreminden sonra III. Mustafa zamanında gerçekleşmiştir. Bu ikinci tamirattan sonra, Semaniye medreselerinde ufak tefek onarımlar dışında

fazla bir değişiklik olmamıştır. Birinci dünya harbinden itibaren binalar ilkokul, yurt ve depo olarak kullanılmışlardır. Tetümme medrese odalarından kuzeydekiler yangında harap olmuş ve arsa haline getirilmiştir. Karadeniz Medreselerinden ikisi Evkaf Nazırı Hayri Bey'in zamanında yeniden inşa edilmiştir. Bu medreseler kagirdir, yalnız biri kuzeye diğeri güneye bakan ahşap direkli revakları vardır.

1928 FEVZİ PAŞA CADDESİNİN AÇILMASI VE 1999 DEPREMİ SONUCUNDA ORTAYA ÇIKAN YAPISAL SORUNLAR ve MÜDAHALELER.

■ Sol tarafta bulunan Stolpe Haritası (1855-1861) Fatih Külliyesi yapılarını ve çevresini Fevzi Paşa Caddesinin açılmasından önceki durumda açıkça göstermektedir.

■ Sağ tarafta bulunan 20.yüzyıl başı Pervititch haritasında Fatih Külliyesi yapıları ve Fevzi Paşa caddesi

Tarihi Yarımada'da, 20. Yüzyılın ortasında, Sultanahmet Meydanı'nı, Ayasofya, divan yolu/ mesenin başlangıcını kara surlarının dışındaki varoşlara doğru geniş yol şebekesi altyapısı yaratmayı hedefleyen kapsamlı kentsel planlama operasyonlarının

büyük bir ivme kazandığını görmekteyiz. 1940'ların başında Henri Prost'un önerdiği kent planı doğrultusunda Tarihi Yarımada karşıya Galata'ya geniş bir yol ile bağlanmıştır. 1930-1950 arası Beyazıt Meydanı-Edirnekapı arasındaki bölgede büyük bir yıkım faaliyetine girişilmiştir. Bu tarihten önce 1928 Fevzi Paşa Caddesi'nin açılma kararı ile anıt yapılar dışında tarihi dokuda büyük zarar görmüştür. Cadde külliye'nin güney-batı tarafında yer alan medrese sıraları arasından geçirilmiş ve dışta bulunan medrese sırası yıktırılmıştır. Stolpe haritasında görülen medrese sırası Pervetich haritasında yoktur. Külliye çevresi ise dik açılı sokak düzenine göre yeniden düzenlenmiş ve bu düzene uymayan birçok ikinci derece anıt yapılar yıktırılmıştır. Böylece tarihsel topoğrafyanın en belirgin özelliği ortadan kaldırılmıştır; organik yapıdaki sokak dokusu içinde geometrik düzendeki külliye, kentsel mekanda anıtsal yapı vurgusunun temelini oluşturur. Düzensiz sokaklardan külliye içine ulaşıldığında anıtsal bir yapının içine girildiği hemen fark edilir.

1928 yılında Fevzi Paşa Caddesi'nin açılma kararı ile farklılaşan çevre ilişkileri ve yapılara etkileri araştırıldığında şu sonuçlara varılır; Fatih Külliyesi yapıları İstanbul kentinin tarihsel omurgasını teşkil eden Ayasofya'dan Edirnekapı'ya uzanan divan yolu üzerinde yer alır. Osmanlı sultanlarının bu törensel eksenini Topkapı Sarayını Eyüp Sultan'a bağlar. Bu güzergah üzerinde gerçekleşen en önemli gösteriler, Cuma ve bayram alayları dışında Cülus törenlerine aittir. 1807 tarihine kadar (IV. Mustafa cülus tören aksını tersine çevirmiştir.) kayıkla Eyüp el-Ensari'nin Eyüp'teki türbesini ziyaret eden ve burada kılıç kuşanan sultan at sırtında Edirnekapı'dan kent içine girmekte tören yolu boyunca ilerleyip Fatih Cami'sine gelmektedir. Külliye içinde yer alan Fatih Türbesi ziyaretinden sonra tören alayı, Bayezit Cami ve oradan da Ayasofya ve Topkapı Sarayı'na varmaktadır. Beş kilometrelik bu tören yolu Roma döneminde de tören yolu olarak belirlenmiş mesenin Edirnekapı'ya uzanan iki kolundan (diğer kol Altın Kapı'ya uzanmaktadır.) biridir. Bu güzergah aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed'in kent içine girdiği yoldur. Yukarıda belirtildiği gibi bu güzergah üzerinde Havariyum Kilisesi'nin bulunduğu alan yaklaşık olarak bilinmekte ancak yapının tören

yolu ile ilişkisi belirlenmemektedir. Oysa kilisenin bulunduğu alanda inşa edilen külliye'nin Osmanlı döneminde tören aksı olarak kullanılan güzergah ile ilişkisi bilinmektedir. Bu konudaki yazılı ve görsel kaynaklar, tören yolunun külliye planına paralel olarak iki eksen boyunca devam ettiğini gösterir. Yol ile kurulan geometrik ilişkinin mükemmelliği, giriş kapıları ile vurgusu Fatih Cami ve Türbesi'nin vazgeçilmez bir ziyaret yeri olması yapıların içinden tören yolunun geçtiğini gösterir. Fatih külliyesi Osmanlı hanedanının, hanedanın ölümlerine ilişkin kültürünü, kent içindeki türbe ziyaretlerinin belirlediği hareketi gösteren en önemli noktalardan biridir. İktidar gücünün hanedandan gelen meşruiyetini atalarına yönelik bu sadakat gösterisinden aldığı bilinen bir gerçekliktir. Bu gösterilerden en büyükleri cenazelerde düzenlenmiştir. Örneğin III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın cenaze töreni bu eksen boyunca düzenlenmiş, cenaze Eyüp'teki Mihrişah Sultan Külliyesi'ne gömülmüştür. Taç Kapı/Çorba-Aş Kapısı olarak bilinen kapı tören güzergahının ekseninin külliye içine girdiği kapıdır. Bu kapıdan cami etrafını saran avluya girilir. Bu avlu boyunca türbe ve şadırvanlı avlu girişleri yer alır. Caminin güney yönünde boylu boyunca uzanan alan bir avludan çok genişletilmiş bir güzergah olarak uzanır. Bu etkiyi eksene paralel uzanan medrese duvarları ve cami-şadırvanlı avlu duvarları yaratır. Bu bağlamda törensel eksen külliye içinde devam etmektedir denilebilir. Haritalarda izlenen ikinci paralel yol ise bu eksenin daha da güneyinde, Tetimme ve Akdeniz Medreseleri'nde arasında yer alır. Bu eksen dar bir yol aralığından ibarettir ancak diğer yol ile batı yönünde birleşir. Fevzi Paşa Caddesi açılırken bu dar eksen seçilmiş ve yol genişliği sağlamak amacı ile bu yöndeki medrese sırası yıkılmıştır. Düz bir hat boyunca açılan cadde dokunun içine dalarak kentin en önemli güzergahını silmiş, bağlamını yitirmesine neden olmuştur. Valens/ Bozdoğan Kemerli'ne paralel iki aksen olarak ilerleyen ve Fatih Külliyesi'nin içinden devam eden tören yolunu bu tarihten sonra izlemek artık imkansızdır. Pervetich haritasında yolun tarihsel doku içinde düz hattı ve büyüklüğü ile gösterdiği uyumsuzluk dikkat çekicidir. Ayrıca Tetimme Medreseleri'nin yıkılması ile külliye yapılarının geometrik düzeni ve birbirlerini dengeleyen yapısı ortadan kalkmıştır. Osmanlı kaynaklarından

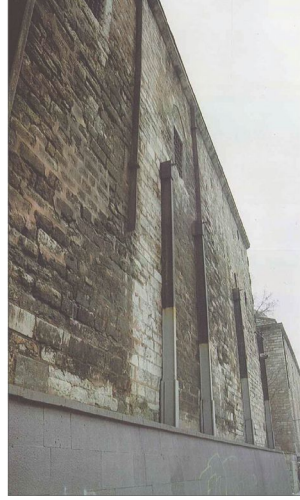
Tetimme Medreseleri'nin hücre sayısının sekizer olmasına karşın (Akdeniz ve Karadeniz Medreseleri'nde hücre sayısı 19) 19-27 müderrisin görev yaptığını öğrenmekteyiz. 19 hücreli medresede 24-36 müderrisin görev yaptığı düşünüldüğünde yıkılan medreselerin zamanında ne kadar yoğun kullanıldığını görmekteyiz. (Hadikatü'l-Cevami', 2001:562-571) Eğitim amaçlı kullanım için mekan kapasitesine sahip yapılar yıkılarak külliyenin bütününe büyük zarar verilmiştir. Ayrıca aşağıda tartışılacağı gibi Akdeniz Medreseleri duvarları bu yönde kaymaktadır. Karadeniz tarafındakiler ise Birinci Dünya Harbi yıllarında medrese olarak kullanılmak amacıyla yeniden inşa edilmişlerdir. Özgün durumlarını tamamen yitiren, birleştirilerek büyütülen yapıların bir bölümü ilkokul diğer bölümü ise kuran kursu olarak kullanılmıştır.

Fatih Külliyesi'ni betimleyen görsel kaynaklarda, yukarıda da belirtildiği gibi, külliye binaları teraslar üzerinde yükseltilmiş görülmektedir. İstanbul topoğrafyasının bir özelliği olarak karşımıza çıkan tepelerden kıyılara doğru alçalma hareketi, inşaatlarda teraslanmayı gerekli hale getirmiş olup aynı zamanda zeminin kuru kalmasını da sağlamaktadır. Ancak zemin altı dolmuş, zemin hava almaz hale gelmiştir. 1939 tarihinde izlenebilen sarnıçların doldurulma işlemi günümüzde toprak altı yapılarına ilişkin izlerin ortadan kalmaması sonucunu doğurmuştur. 1951-53 yılları arasında restore edilen Sahn medrese binaları yeni işlevlerde kullanılmaya başlanmıştır. Karadeniz medreseleri öğrenci yurdu olarak kullanılmışlardır. 1991 tarihine kadar, Akdeniz medreseleri'nden Ayakkurşunlu dışındaki ilk üç medres çocuk yurdu olarak kullanılmış daha sonra öğrenci yurduna çevrilmiştir. Akdeniz Medreseleri, Ayak Kurşunlu Medresesi'nin güneyinde medreseye paralel olarak Fevzi Paşa Caddesi'nin açılması dolayısıyla güney cephedeki zeminde röleksasyon olmuş, yer hareketlerinin de etkisiyle, özellikle kuzey ve güney doğrultulardaki yan duvarlarda açılmalar meydana gelmiştir. 17 Ağustos 1999 tarihli depremde bu açılmalar daha da artmıştır. Soruna kısmi çözüm bulmak ve hareketleri sınırlandırmak amacıyla Fevzi Paşa Caddesi tarafından kısmi olarak kuyu temelli perde duvarlar yapılmış, ayrıca yapı kat

hizasında kuzey cephede oluşturulan beton bloka çelik sapmalar marifetiyle bağlanmış, çelik sapmalar güney cephe duvarının arkasına duvarı tek parça halinde tutmak üzere şaküllü olarak tespit edilen putrellere bağlanmıştır.

2006 YILINDA ZEMİN SAĞLAMLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI SONUCUNDA ORTAYA ÇIKAN YAPISAL SORUNLAR

Karadeniz Medreseleri, Baş Kurşunlu Medresesinde zamanın ve yer hareketlerinin (olası) tahribatı nedeniyle gergi çubukları ana strüktürden sıyrılmış ve işlemez duruma gelmiştir. Bu nedenle duvarlarda oluşan yatay ve düşey hareketler kemerlerde ve kubbelerde önemli çatlakların oluşmasına neden olmuştur. Diğer bir olasılıkla, gergi çubuklarının işlev yapamaz hale gelmiş olması kemerlerden ve kubbelerden gelen yanal etkilerin duvarlara etkimesine ve duvarların açılma hareketi yapmasına ve bu yanal hareket ki kemerlerde ve kubbelerde açılmaya neden olmuştur.

Külliyenin ana yapısı olan camii ve içinde şadırvanında bulunduğu iç avlu, revaklı bir avludur. Avlunun kuzey yönündeki revakların kuzey-güney doğrultusunda teşkil edilmiş olan gergi çubukları kopmuştur. Daha sonradan bu çubukları avlu içindeki sütunlara dıştan bağlamak üzere teşkil edilmiş olan demir çerçevelerde kopmuştur. Bu nedenle kemer açıklığı genişlemiş ve gerek kemerlerde gerekse de kemerlerin üzerine oturtulmuş olan kubbelerde tehlikeli yarıklar oluşmuştur. 2006 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları, “Jet Grout” uygulamaları büyük ölçüde tamamlandıktan sonra, yerinde yapılan incelemede kolonların orijinal konumda olduğu ve dikey durumlarında sapma bulunmadığı ve aşırı kesme kuvveti dolayısıyla oluşması olası bir yatay ya da mail çatlağa raslanmamıştır. Bu demektir ki, yapı depreme karşı yeterli direnci göstermiş ve ayakta kalmıştır.

İstanbul Fatih Külliyesi Binalarında Yapısal Sorunlar ve Nedenleri

Yapılması ilk gereken bu revakların gergilerinin acilen çalışır hale getirilmesi olmuştur.

- Fatih Külliyesi şadırvanlı avlu revak kabbe ve kemerleri

2006 yılında külliye'nin zemin ıslahı ve temel takviyesi söz konusu olduğunda bu işin "Jet Grout" yöntemi ile yapılması Fatih Külliyesi şadırvanlı avlu revak kemerleri restorasyon işlemi sırasında uzmanlar tarafından hazırlanan raporlarda öngörülmüştür. Zemin durumu uzmanlardan oluşan bir grubun hazırladığı zemin- sondaj raporundan izlediğimiz üzere ilk 2-3 metre derinliğe kadar dolma zemin (arkeolojik depris), onun altında ise katı kil mevcuttur. Yörenin 4-5 bin yıllık yerleşim alanı olması hesaba katıldığında ve gerek cami, gerekse de medrese yapılarının yüzyıllardır yerlerinde buldukları ve temel zeminine yük etkiledikleri göz önüne alınırsa, zeminden gerek oturma gerekse şev kayması mahiyetinde bir hareket beklemek düşük bir olasılıktır. Ancak Karadeniz Medresesi'nin henüz kuzeyindeki ilkokul inşaatı, Akdeniz Medresesi'nin kuzeyindeki Fevzi Paşa caddesi kazıları dolayısıyla rölaksasyona bağlı olarak sınırlı hareketler söz konusudur. Uygulanmış olan "Jet Grout" sistemi sondaj deliği açıldıktan sonra dönerek yavaş, yavaş geri çekilen bir nozzel'dan çok yüksek bir basınçla püskürtülen çimento şerbetinin zemini yırtması, sıkıştırması ve itelemesi ile oluşan cavite'nin içinin çimento şerbetiyle dolması sonucu elde edilen, yaklaşık silindirik, bir masif blok dolayısıyla elde edilen bir takviye sistemidir. Bu masif blok oluşurken çevresindeki zemin radyal olarak itelenmekte zeminin boşlukları (varsa) dolmakta, yoksa ya da dolduktan sonra zemin düşey doğrultuda kabarmaktadır. Yani "Jet-Grout" yapılan zemin, hem düşey hem de yatay doğrultuda hareket etmektedir. "Jet Grout" yöntemi uygulanırken yöntemin neden olduğu hareketlerin iyi hesaplanması ve imalata başlanacak bölgelerin, üst yapıdaki çatlakların konumuna ve genişliğine göre tespit edilmesi ve uygulama öncelik planının hazırlanması gerekir. Aksi takdirde üst yapıdaki mevcut çatlaklar açılacak, kapanması doğrultusundaki hareketler söz konusu olmayacak ve kısmi iyileşmeler sağlanamayacaktır. Uygulamanın bu yönde gelişmesi sonucu bazı bölgelerde çatlak genişlikleri artmış, kılcal olan çatlaklar görünür, açık hale gelmiş, buna karşın bazı bölgelerde ise mevcut çatlaklar, hatta yarıklar kapanmış yada genişlikleri azalmıştır. Karadeniz Medresesi'nde büyük miktardaki kısmi tamamlanmış olması bakiye kalan mescidin arkasındaki hattın imalatının kontrollü olarak tamamlanması gerektirmiştir.

Bu hattın imalatının tamamlanması, şu anda fazla çatlak görülmeyen mescit yapısında “creep deformasyonları” na neden olacak ve yapı onarılsa bile ileride çatlama devam edeceği düşüncesiyle gerekli görülmüştür.

- “Jet-Grout” uygulaması sonucu; Karadeniz Medreseleri, Baş Kurşunlu revak kemeri, (Yazarların arşivinden)

Akdeniz Medresesi’nde “jet-Grout” imalatı kuzey cepheden başlamış, daha sonra orta avluda çepeçevre devam ettirilmiştir. Bunun sonucu oluşan deformasyonlar tüm yapıyı blok olarak (daha ince kuyu temel yapılan kısımlarda daha az) Fevzi Paşa caddesi tarafına hareket ettirmiştir. Yapının bu şekilde bırakılması mümkün görülmemiştir. Bu durumda yapılacak işler iki adımda mütala edilebilir: 1. Medrese duvarının hemen dibine, azami yarım metrede bir olmak üzere, 25 cm çapında donatılı mini kazıklar teşkil edilecek, bu kazıkların başı kısmen duvarın altına gelecek şekilde rijit bir başlık kirişi ile birbirine ve binaya bağlamak. Başlık kirişinden en arkadaki sağlam zemine kalıcı ankrajlar imal edilecek ve bu ankrajlar gerilecektir. 2. Yaklaşık tretuvar ile asfaltın birleşim noktası hizasından kontrollü olarak “jet-Grout” sırası teşkil etmektir. Bundan sonra ankrajlar ikinci defa gerilip kilitlenecektir.

■ “Jet-Grout” uygulaması sonucu; Akdeniz Medreseleri, Ayak Kurşunlu avlu revak kemerleri (Yazarların arşivinden)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları, Fatih Külliyesinde çevre düzenlemesi amacıyla alınan yanlış planlama kararlarının ve restorasyonda zemin sağlamlaştırmak amacı ile yapılan müdahalelerin binalara büyük zarar verdiğini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte Külliye yapılarının yer aldığı alanın arkeolojik değeri geniş sınırlar içinde korunmasını gerekli kılmaktadır. Yol yapımı ve zemin müdahalelerinin, arkeolojik alana ve üst yapıların strüktürel sistemlerine verdiği zarar büyüktür. Günümüzde tarihi külliyein yoğun yapılaşma alanları ile çevrilmiş olması planlama kararlarının yol açtığı tahribatın sonucudur. Bu kararların başında geniş bulvarların açılmış olması gelmektedir, yukarıda belirtildiği gibi, günümüzde de külliye yapıları bu olumsuz kararın etkisi altındadır, ortaya çıkan yapısal sorunlar çözülmemiştir.

Osmanlı yapı geleneğinde, yukarıda belirtildiği gibi, depreme karşı alınan önlemlerin duyarlılığı göz önüne alındığında çevre düzenlemesi adıyla yapılan müdahalelerin doğal afetlerden daha büyük zarar verdiği söylenebilir. Osmanlı yapı geleneğinde var olan detaylar yapının esnek bir yapı olarak davranmasına izin vermektedir. Yapıların zemin ile ilişkilerinde sağlanan esneklik ise 1940 larda ortadan kaldırılmaya başlanmış, 2006 ise zemin tamamen katılaştırılmıştır. Külliye camisinin yeniden inşasında daha önce var olan duvarların korunması yeni yapının, plan değişikliğine rağmen, bu duvarlar üzerine inşa edilmesi konusunda geçmiş dönemde gösterilen hassasiyetin XX. yüzyılda ortadan kalktığı görülmektedir. Ayrıca külliyein çevre ilişkilerinin esnek yapısı değerlendirildiğinde hiç de o noktadan geçirilmesi şart olmayan cadde ile gelen yıkımın verdiği zarar deprem zararlarının çok üstündedir. Külliye geometrik şeması itibariyle İstanbul'un en gelişmiş çevre ilişkilerine sahip yapı grubuna bu müdahalenin olumsuz etkisi günümüzde de hala devam etmektedir. Osmanlı planlama ve yapı geleneğini göz ardı ederek yapılan müdahaleler depremlerden daha fazla zarar vermiş ve vermeye devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmed, N. G. Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul, İstanbul, İşaret Yayınları, 2003

Ayvansarayi Hüseyin Efendi, Ali Sati Efendi, Süleyman Besim Efendi, Hadikatü'l-Cevami' İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari Yapılar, Yayına hazırlayan: Galitekin, A. N, Hadikatü'l Cevami, 1.Baskı, Ankara-İstanbul, İşaret Yayınları, 2001

Cerasi, M., Divanyolu, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006

Gyllus, Petrus, İstanbul'un Tarihi Eserleri, Latince'den çeviren: Erendiz Özbayoğlu, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1997

Kunter, B.H. ve Ülgen, A.S., Fatih Cami ve Bizans Sarnıcı, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1939

Müller-Wiener, Wolfgang, İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, çeviren: Sayın, Ülker, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2007

Prokopios, İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar, Latince'den Çeviren: Erendiz, Ö, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi 4, 1994

Sönmez, Z, Mimar Sinan İle İlgili Tarihi Yazmalar: Belgeler, İstanbul, M.S.Ü. Yayınları, 1988

Unan, F. Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi, VII. Dizi-Sayı 198, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003

Wolfgang, Müller- Wiener., İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası-17.Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis, çeviren Sayın, Ü., 3.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2007